

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2024. – С. 139–146
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2024. – pp. 139–146
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2024.58.139-146>
hj.chnu.edu.ua

УДК 327.54(4):94(450)

© Михайло Самофатов* (Одеса)

ІТАЛІЯ У СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В ЧАСИ КАРИБСЬКОЇ КРИЗИ

У статті розглянуто вплив Карибської кризи на місце Італії у системі європейської безпеки. Ключовим елементом цієї системи в умовах «холодної війни» було розміщення атомної зброї. Починаючи з 1959 р. Італія стала учасницею програми розміщення ядерної зброї США – ракет «Юпітер» – в європейських країнах НАТО.

На основі аналізу публікацій раніше засекречених документів Архіву національної безпеки США автор доводить взаємозв'язок між Карибською кризою та демонтажем пускових установок ракет середньої дальності «Юпітер» в Італії і подальшим розміщенням ракет «Поларіс» на флотах країн НАТО у Середземному морі.

Встановлено, що наслідком Карибської кризи для Італії стало зменшення її ваги в системі європейської безпеки і в міжнародних відносинах загалом. Натомість з військової точки зору Італія тільки посилила свій захист в разі війни.

Ключові слова: Італія, США, «холодна війна», Карибська криза, міжнародні відносини, європейська система безпеки, середземноморська політика США.

Mykhailo Samofatov (Odesa)

ITALY IN THE EUROPEAN SECURITY SYSTEM DURING THE CUBAN MISSILE CRISIS

Abstract. *At the end of the 1950s, Italy allocated American nuclear-tipped Jupiter missiles in its territory. This action was beneficial for both sides: the USA strengthened the system of defense of its European NATO allies without allocating a large number of troops, while Italy significantly increased its status in the international arena. However, it turned out to be a short-lasting project: on April 1, 1963, Jupiters were removed from Italy. At the time many suspected a connection between this event and the Cuban Missile Crisis, which had occurred several months earlier, even if no evidence were available to the public.*

In 2023, National Security Archive in the USA published a two-part article, written by William Burr and Leopoldo Nuti, which is dedicated to the removal of Jupiter missiles from Italy and Turkey in 1963. Each part of the article is backed by several dozens of archival documents, some of which were classified until recently. These publications allow us state with full confidence that the removal of the Jupiters was part of an implementation of the secret agreement between the USA and the USSR that was reached during the Cuban Missile Crisis. The goal of this article is to trace the impact of the deal on the position of Italy in the European security system.

New evidence shows that the decision to remove the Jupiters was not a direct order from Washington to Rome. Instead, it was a several-month process of reaching a compromise, which involved high-ranking officials from both sides, including US President John Kennedy and Italian Prime Minister Amintore Fanfani. US government provided Italy with an adequate replacement in the form of Polaris missiles that were located on warships and submarines in the Mediterranean instead of Italian soil which strengthened Italy's safety and security. However,

* аспірант, викладач кафедри археології, етнології та всесвітньої історії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Postgraduate Student, Lecturer, Department of Archaeology, Ethnology and World History, Odesa I.I. Mechnikov National University.

orcid.org/0000-0002-1519-371X

e-mail: msamofatov@stud.onu.edu.ua

as a result of the deal, Italy lost a part of its weight in the European security system, and in international relations in general.

Keywords: *Italy, USA, Cold War, Cuban Missile Crisis, international relations, European security system, US Mediterranean policy.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Впродовж останніх кількох років Архів національної безпеки США випустив ряд публікацій з архівними матеріалами, які стосуються історії формування системи європейської безпеки, а також історії атомної зброї. Одними з останніх в цьому ряду стали дві публікації, видані у 2023 р. за авторства Вільяма Бьоррата Леопольдо Нуті¹ й присвячені переговорам між США та Італією і Туреччиною щодо демонтажу та вивезення ракет середньої дальності «Юпітер», які були здатні нести ядерний заряд. Кожна з цих статей супроводжується десятками архівних документів, частина з яких була опублікована вперше. Опубліковані документи свідчать про те, що ліквідація ракет «Юпітер» була не просто елементом планового переозброєння середземноморських країн НАТО; вона була частиною таємних домовленостей, досягнутих між США та СРСР в рамках урегулювання Карибської кризи.

Метою нашого дослідження є аналіз участі Італії в системі європейської безпеки в зазначений період. Були виділені наступні завдання: проаналізувати історіографію питання; визначити особливості системи європейської безпеки та місця Італії в ній у часи Карибської кризи; з'ясувати обставини переговорів між США та Італією щодо демонтажу і вивезення ракет «Юпітер» та їх заміни на більш сучасне озброєння.

Аналіз останніх досліджень. Завершення «холодної війни» і розсекречення частини документів у 1990-х рр. сприяло появі досліджень, присвячених взаємозв'язку між системою європейської безпеки та урегулюванням Карибської кризи. Загальний контекст системи європейської безпеки у 1950 – 1960-х рр. був висвітлений Марком Трактенбергом у 1999 р. у роботі «Побудований мир»². Найбільш ґрунтовною працею, присвяченою проблемі розміщення ракет «Юпітер» в Європі, залишається робота американського дослідника Філіппа Неша «Інші ракети жовтня»³, видана у 1997 р. Італії у системі європейської безпеки присвячені роботи вже вищезгаданого італійського дослідника Л. Нуті⁴. Загальна систематизація досліджень на розглядувану тематику наведена у статті Маттео Анастасі⁵. Серед українських дослідників проблемою взаємозв'язку між системою європейської безпеки та урегулюванням Карибської кризи займався Віталій Мікеладзе⁶. Дотичним до названої тематики є дослідження Івана Данилюка⁷, присвячене участі Ватикану в Карибській кризі.

Виклад основного матеріалу. Після створення НАТО на початку 1950-х рр. перед керівництвом альянсу постало завдання побудови системи європейської безпеки. Мета стратегії НАТО полягала в тому, щоб якомога швидше зробити європейські країни спроможними самостійно захищати себе в разі агресії з боку країн комуністичного блоку. Важливим кроком для досягнення цієї мети стало створення постійної армії ФРН у 1955 р. В той же час керівництво США, яке тоді найбільше впливало на формування стратегії НАТО, прагнуло обмежити міць ФРН. Остання заради дозволу на формування власних збройних сил пообіцяла відмовитись від програм розробки атомної зброї, а також від розміщення атомної зброї інших країн на власній території⁸. Приклад ФРН показує, що навіть одна з найбільш економічно розвинених країн Західної Європи не була здатною захистити себе самотужки, а отже, європейські країни були зацікавлені у співпраці в оборонній сфері.

У 1957 р. СРСР запустив перший штучний супутник у космос, і тим самим «гонка озброєнь» у «холодній війні» вийшла на новий рівень. Перед країнами НАТО одразу постало питання про необхідність зміцнення європейської системи колективної безпеки⁹. Ще одним серйозним викликом стала блокада Західного Берліна у 1958 р. радянськими військами¹⁰. Експерти з адміністрації президента США Дуайта Ейзенхауера запропонували розмістити в Європі ракети середньої дальності «Юпітер», які були здатні нести ядерний заряд. Це дозволило відмовитись від утримання значного американського контингенту в Європі і одночасно захистити континент. На той момент у Великій Британії вже були розміщені подібні ракети «Тор», і «Юпітери» могли би зміцнити європейський ракетний щит. До того ж така дія була у дусі стратегії Д. Ейзенхауера, який прагнув досягнути децентралізації управління НАТО¹¹.

Першою країною, з якою США провели перемовини щодо розміщення «Юпітерів», була Франція. Переговори не привели до конкретних результатів через побоювання адміністрації Д. Ейзенхауера

щодо надмірних амбіцій Франції під проводом Шарля де Голля у сфері розробки атомної зброї, і, врешті-решт, США надали перевагу Італії¹². В 1959 р., після перемовин, що тривали близько року, Рим погодився на розміщення «Юпітерів» на базі біля м. Джоя дель Колле у південній Італії. Ще однією країною, яка погодилася розмістити цю зброю на своїй території, стала Туреччина¹³.

Чимало експертів навіть з американської сторони з різних причин сумнівалися у доцільності розташування «Юпітерів» на території Італії. Джордж Кеннан, знаменитий американський дипломат, висловив думку, що розміщення атомної зброї в Європі шкодить запропонованій ним стратегії «стримування» СРСР. Інші експерти вказували на технічну недосконалість «Юпітерів». Ці ракети могли дислокуватися тільки на стаціонарних базах, а підготовка їх до запуску займала тривалий час. У разі реальної небезпеки «Юпітери», скоріше за все, були би знищені ще до їхнього запуску і, водночас, наражали населення навколишніх регіонів на небезпеку¹⁴.

Л. Нуті зазначає, що керівництво Італії розглядало атомну зброю не стільки як елемент оборонної системи європейських країн НАТО, скільки як засіб підвищення міжнародного престижу держави як важливого союзника США¹⁵. Окрім того, розміщення «Юпітерів» в Італії слугувало підтвердженням підтримки правлячої Християнсько-Демократичної партії з боку США. Водночас опозиційні Соціалістична та Комуністична партії агітували за вивезення атомної зброї та нейтральний позаблоковий статус країни¹⁶.

Італія виглядала слабкою ланкою НАТО в Європі як через політичні ризики, так і через недостатнє фінансування власних збройних сил. Політика післявоєнного італійського керівництва полягала у зменшенні видатків на армію задля збереження високих темпів економічного розвитку країни. У 1950-ті рр. Італія мала добрі стосунки з усіма своїми сусідами, включаючи Югославію, з якою була врегульована суперечка щодо приналежності Трієсту, однак не можна було виключати виникнення нових політичних ризиків у майбутньому. Тому ядерна зброя виглядала оптимальним варіантом посилення обороноздатності Італії. Щоправда, італійські військові теоретики зазвичай зосереджувалися на тактичному аспекті застосування атомної зброї і нехтували стратегічними вигодами від самого факту її розміщення, що було ключовим для системи європейської безпеки, яку вибудовувало НАТО¹⁷. В цьому вони слідували шляхом, закладеним ще у 1920-х рр. у роботах відомого військового теоретика Джуліо Дуче¹⁸.

Адміністрація наступного президента США Джона Кеннеді, на відміну від попередньої, схилилася до більш централізованої політики управління НАТО¹⁹. Однак у питанні розміщення ракет «Юпітер» певний час вона продовжувала політику своїх попередників. Переломним моментом стала Карибська криза, яка призвела до надзвичайного загострення стосунків між США та СРСР аж до можливого застосування атомної зброї. В жовтні 1962 р. Дж. Кеннеді був змушений укласти з Микитою Хрущовим угоду, згідно з якою СРСР мав прибрати ракети з Куби в обмін на демонтаж та вивезення ракет «Юпітер» з території Італії та Туреччини. Угода носила таємний характер: зі сторони США про неї знали лише дев'ять осіб²⁰.

Перша згадка про вплив угоди на Італію в офіційних документах датується 26 жовтня 1962 р. – посол США в Римі Фредерік Рейнхардт направив до Вашингтона докладну записку, в якій зробив припущення щодо перспектив перемовин про демонтаж «Юпітерів» з керівництвом Італії. Посол припускав, що домовитися про вивезення ракет цілком реально, однак рекомендував не ухвалювати остаточного рішення до початку переговорів. Для досягнення успіху Ф. Рейнхардт пропонував зосередитися на наступних пунктах: а) запропонувати Італії роль посередника у відносинах між країнами НАТО та Варшавського договору, б) запропонувати розмістити ракети «Поларіс» у Середземному морі як заміну; в) публічно запевнити, що вплив Італії всередині НАТО не буде послаблений; г) посилити присутність американських військових в Італії у рамках СЕТАФ (командування збройних сил США в Південній Європі) для мінімізації негативного психологічного ефекту; д) не наполягати на багатосторонньому характері атомних військ у Середземному морі через зацікавленість італійського уряду²¹.

Протягом листопада – початку грудня керівництво США продовжувало роздумувати над варіантами виконання таємної угоди з СРСР. Остаточний проект був зафіксований у протоколі наради, яка відбулася 10 грудня 1962 р. між Дж. Кеннеді, державним секретарем Діном Раском, секретарем з оборони Робертом МакНамарою та радником президента Макджорджем Банді. Під час наради була остаточно узгоджена пропозиція заміни «Юпітерів» на «Поларіси»²². Вже 13 грудня

Р. МакНамара зустрівся з міністром оборони Італії Джуліо Андреотті і натякнув на необхідність демонтажу ракет через їхню небезпеку для Італії. Дж. Андреотті, у свою чергу, відповів, що Італія готова приступити до переговорів у разі надходження формальної пропозиції від США²³.

У внутрішніх документах Держдепартаменту були розроблені інструкції щодо того, як саме необхідно обговорювати теми демонтажу «Юпітерів» з Італією та Туреччиною. Головною тезою, якої необхідно було дотримуватися, стало заперечення будь-якого зв'язку цієї операції з Карибською кризою. В інструкціях перелічуються наступні аргументи на захист цієї позиції:

- Ракети «Юпітер», розміщені в Європі у 1957 р., стали технологічно застарілими, тому їх доцільно замінити більш сучасними ракетами «Поларіс» з кращими технічними характеристиками.
- Ракети «Юпітер» розміщуються на землі, а тому піддають країни, які їх розміщують, додатковому ризику в разі обміну ядерними ударами. Ракети «Поларіс» натомість розміщуються на кораблях або субмаринах, а тому знімають ризики удару безпосередньо по території Італії та Туреччини.
- Демонтаж ракет «Юпітер» жодним чином не пов'язаний з Кубою, оскільки: а) США публічно відмовились урівнювати ракети, розміщені на Кубі, з тими, що розміщені в Італії та Туреччині; б) заміна ракет «Юпітер» на «Поларіс» лише посилює ядерні сили НАТО в Середземному морі, що ніяк не дорівнює повному вивезенню радянських ракет із Куби; в) США порушували питання застарілості «Юпітерів» ще до Кубинської кризи²⁴.

5 січня 1963 р. Р. МакНамара надіслав офіційного листа до Дж. Андреотті із пропозицією розпочати міжурядовий діалог про заміну «Юпітерів» на більш сучасні «Поларіси»²⁵. Незабаром, 16 січня, прем'єр-міністр Італії Амінторе Фанфані прибув до Вашингтона з візитом до президента США Дж. Кеннеді для обговорення цієї проблеми. Під час зустрічі прем'єр-міністр Італії загалом погодився з аргументами американської сторони, але натомість зазначив, що під час внутрішніх консультацій італійського уряду і президент, і міністр оборони, і міністр закордонних справ вказали на те, що зняття ракет «Юпітер» з озброєння може викликати політичні проблеми всередині Італії. Зокрема, це могло би посилити позиції нейтралістських або прорадянських політичних сил, а також підірвати престиж італійських збройних сил у суспільстві. Загалом А. Фанфані погодився з необхідністю заміни «Юпітерів» на «Поларіси», але попросив виконати цю операцію до початку парламентських виборів в Італії²⁶.

Сторінки зі щоденника А. Фанфані свідчать, що він здогадався про існування угоди між США та СРСР, але і сам Дж. Кеннеді, і секретар оборони Роберт МакНамара заперечували факт її існування²⁷. Однак уже 17 січня 1963 р. Дж. Кеннеді та А. Фанфані уклали таємний меморандум про порозуміння щодо демонтажу пускових установок «Юпітера» до 1 квітня 1963 р. Також у меморандумі прописувалось, що до цієї дати НАТО має забезпечити присутність трьох підводних човнів, споряджених «Поларісами», в Середземному морі. Додатково обговорювалась заміна старих ракет «Корпорал» на більш сучасні ракети «Сержант», а також навчання італійського обслуговуючого персоналу для цього озброєння²⁸.

Одразу після повернення до Італії А. Фанфані організував міжпартійну зустріч щодо питання заміни «Юпітерів» на «Поларіси», що викликало невдоволення Державного департаменту США через потенційний витік інформації, особливо з боку Комуністичної та Соціалістичної партій Італії²⁹. Проте для А. Фанфані більш важливим завданням було досягнення загального партійного консенсусу щодо такого чутливого питання. Завдяки наполегливості очільників Християнсько-Демократичної партії було досягнуто важливого компромісу.

Для обговорення безпосередньо технічних деталей зняття установок «Юпітерів» та їх заміни на «Поларіси» у лютому до Італії прибув заступник секретаря оборони Розвелл Джилпатрік. Головною метою його візиту стала зустріч з міністром оборони Італії Дж. Андреотті. Під час зустрічі, зокрема, була обговорена можливість розміщення ракет «Поларіс» на італійських кораблях, що підтримало би престиж Італії, а також сприяло би багатосторонній участі європейських країн в ініціативах НАТО³⁰. Участь Італії могла бути забезпечена за рахунок перебудови крейсера «Гарібальді», який після завершення реконструкції у 1963 р. міг би озброюватися «Поларісами»³¹.

Пускові установки «Юпітерів» були демонтовані у ніч з 30 березня на 1 квітня 1963 р. Нещодавно, у 2022 р., була перевидана історія 36-ї стратегічної аеробригади Італії³², яка відповідала за обслуговування пускових установок «Юпітерів». Л. Нуті переклав та розмістив фрагмент цього

видання у публікації Національного архіву США – спогади лейтенанта Фіорентіно Еїфаїккьо, який безпосередньо займався демонтажем «Юпітерів». «Майже з недовірою і як у сумному сні це повертається до мене: я жив у контакті з такою смертоносною зброєю, піклувався про неї з особливою увагою, виконував усі дії з контролю та обслуговування, щоб завжди підтримувати максимальну оперативну готовність, жив в очікуванні повідомлення, яке могло вимагати справжнього запуску, відчував відповідальність за можливе вставлення ключа, переживши жахливі дні “Карибської кризи” в тривозі. І раптом, 1 квітня, все закінчилося»³³.

Висновки. Починаючи з 1959 р. Італія стала учасницею програми розміщення ядерної зброї США – ракет «Юпітер» – у європейських країнах НАТО. Однак вже в 1962 р. в часи Карибської кризи США уклали таємну угоду з СРСР щодо демонтажу пускових установок ядерної зброї в Італії та Туреччині. Під час кількомісячних переговорів між урядами США та Італії була досягнута домовленість про заміну «Юпітерів» на більш сучасні ракети «Поларіс», які розміщувалися на кораблях та субмаринах у Середземному морі. В результаті Італія втратила статус країни із ядерним озброєнням, що було важливим для підвищення її статусу в системі європейської безпеки, проте не втратила захист ракетного щита і зменшила вірогідність ядерного удару по своїй території у разі початку війни проти СРСР.

¹ W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I: U.S. Demarches to Italy and Turkey and Their Reactions*, in «National Security Archive», URL: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/cuban-missile-crisis-nuclear-vault/2023-02-16/jupiter-missiles-and-endgame-cuban>; W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part II: Sealing the Deal with Italy and Turkey*, in «National Security Archive», URL: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/cuban-missile-crisis-nuclear-vault/2023-04-20/jupiter-missiles-and-cuban-missile>

² M. Trachtenberg, *A Constructed Peace*, New Jersey, Princeton University Press, 1999, 424 p.

³ P. Nash, *The Other Missiles of October: Eisenhower, Kennedy, and the Jupiters 1957-1963*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1997, 232 p.

⁴ L. Nuti, *Italy and the Nuclear Choices of the Atlantic Alliance, 1955-63*, in B. Heuser, R. O'Neill (ed.s.), «Securing Peace in Europe», Hampshire, Palgrave Macmillan, 1992, p. 222-245; L. Nuti, *La sfida nucleare. La politica estera italiana e le armi nucleari, 1945-1991* [The Nuclear Challenge. Italian Foreign Policy and Nuclear Weapons, 1945-1991], Bologna, Il Mulino, 2007, 256 p.

⁵ M. Anastasi, *Il quarto governo Fanfani e la crisi di Cuba del 1962: una chiave di volta per l'apertura a sinistra* [The Fourth Fanfani Government and the Cuban Crisis of 1962: a Keystone for the Opening to the Left], in «Diacronie», 2014, vol. 4, № 20, p. 1-23.

⁶ В. Мікєладзе, *Відносини між США та їх союзниками по НАТО в галузі європейської безпеки (1958-1961 pp.)* [Relations between the United States and its NATO allies in the field of European security (1958-1961)], in «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки», 2014, вип. 23, с. 146-170; В. Мікєладзе, *Політика європейських союзників США щодо розв'язання Карибської кризи: історіографія питання* [The Policy of the European Allies of the United States Regarding the Resolution of the Caribbean Crisis: a Historiography of the Issue], in «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки», 2013, вип. 22, с. 337-356.

⁷ І. Данилюк, *Дипломатія Святого Престолу (Ватикану) у вирішенні Карибської кризи* [Diplomacy of The Holy See in Solving the Caribbean Crisis], in «Американська історія та політика», 2018, № 5, с. 153-162.

⁸ M. Trachtenberg, *A Constructed Peace*, p. 143-147.

⁹ M. Anastasi, *Il quarto governo Fanfani e la crisi di Cuba del 1962: una chiave di volta per l'apertura a sinistra*, p. 3-4.

¹⁰ В. Мікєладзе, *Відносини між США та їх союзниками по НАТО в галузі європейської безпеки (1958-1961 pp.)*, с. 147.

¹¹ M. Trachtenberg, *A Constructed Peace*, p. 147-156.

¹² P. Nash, *The Other Missiles of October: Eisenhower, Kennedy, and the Jupiters 1957-1963*, p. 45-53.

¹³ P. Nash, *The Other Missiles of October: Eisenhower, Kennedy, and the Jupiters 1957-1963*, p. 78-80.

¹⁴ P. Nash, *The Other Missiles of October: Eisenhower, Kennedy, and the Jupiters 1957-1963*, p. 81-85.

¹⁵ L. Nuti, *Italy and the Nuclear Choices of the Atlantic Alliance, 1955-63*, p. 232.

¹⁶ L. Nuti, *Italy and the Nuclear Choices of the Atlantic Alliance, 1955-63*, p. 231-234.

¹⁷ L. Nuti, *Italy and the Nuclear Choices of the Atlantic Alliance, 1955-63*, p. 222-224.

¹⁸ L. Nuti, *La sfida nucleare. La politica estera italiana e le armi nucleari, 1945-1991*, p. 30-31.

¹⁹ M. Trachtenberg, *A Constructed Peace*, p. 302-304.

²⁰ W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I: U.S. Demarches to Italy and Turkey and Their Reactions*.

²¹ *U.S. Embassy to Italy telegram 936 to State Department, 26 October 1962, Secret*, in W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I*, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29773-document-1-us-embassy-italy-telegram-936-state-department-26-october-1962-secret>

²² *McGeorge Bundy memorandum, «Last Conversation with the President before NATO Meeting of December 1962», 13 December 1962, Top Secret*, in W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I*, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29777-document-5-mcgeorge-bundy-memorandum-last-conversation-president-nato-meeting>

²³ *Memorandum of Conversation, Minister of Defense of Italy, Mr. Andreotti, Secretary McNamara, and Assistant Secretary Nitze, 13 December 1962, Secret*, in W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I*, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29778-document-6-memorandum-conversation-minister-defense-italy-mr-andreotti-secretary>

²⁴ *State Department circular telegram 1250 to U.S. Embassy Rome et al., 18 January 1963, Secret*, in W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I*, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29797-document-25-state-department-circular-telegram-1250-us-embassy-rome-et-al-18-january>

²⁵ *Letter, Secretary of Defense McNamara to Defense Minister Giulio Andreotti, 5 January 1963, Secret*, in W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I*, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29783-document-11-letter-secretary-defense-mcnamara-defense-minister-giulio-andreotti-5>

²⁶ *Memorandum of Conversation, «Modernization of Nuclear Missiles in Italy and the Mediterranean», 16 January 1963, with State Department routing slip attached, Secret*, in W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I*, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29789-document-17-memorandum-conversation-modernization-nuclear-missiles-italy-and>

²⁷ *Fanfani Diary Entry, 16 January 1963*, in W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I*, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29790-document-18-fanfani-diary-entry-16-january-1963>; *Fanfani Diary Entry, 17 January 1963 (excerpt)*, in W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I*, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29792-document-20-fanfani-diary-entry-17-january-1963-excerpt>

²⁸ *Memorandum on Fanfani-Kennedy understanding, 17 January 1963, with cover note by McGeorge Bundy, Top Secret*, in W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I*, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29793-document-21-memorandum-fanfani-kennedy-understanding-17-january-1963-cover-note>

²⁹ *U.S. Embassy Italy telegram 1451 to State Department, 22 January 1963, Secret*, in W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I*, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29799-document-27-us-embassy-italy-telegram-1451-state-department-22-january-1963-secret>

³⁰ *Department of Defense Briefing Book, Mr. Gilpatric's Visit to Rome 11-12 February 1963, n.d., Secret, with draft background papers on Garibaldi proposal and submarine propulsion assistance attached*, in W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part II*, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/30184-document-14-department-defense-briefing-book-mr-gilpatrics-visit-rome-11-12-february>

³¹ L. Nuti, *Italy and the Nuclear Choices of the Atlantic Alliance, 1955-63*, p. 233-234.

³² A. Mariani, *La 36a aerobrigata interdizione strategica. Il contributo italiano alla guerra fredda* [The 36th Strategic Interdiction Air Brigade. The Italian Contribution to the Cold War], Roma, Rivista Aeronautica, 2022, 368 p.

³³ *Excerpts from Antonio Mariani, La 36^a aerobrigata interdizione strategica. Il contributo italiano alla guerra fredda*, in W. Burr, L. Nuti, *The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part II*, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/30213-document-43-excerpts-antonio-mariani-la-36a-aerobrigata-interdizione-strategica-il>

References

1. Anastasi M., Il quarto governo Fanfani e la crisi di Cuba del 1962: una chiave di volta per l'apertura a sinistra [The Fourth Fanfani Government and the Cuban Crisis of 1962: a Keystone for the Opening to the Left], in «Diacronie», 2014, vol. 4, № 20, p. 1-23.

2. Burr W., Nuti L., The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I: U.S. Demarches to Italy and Turkey and Their Reactions, in «National Security Archive», URL: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/cuban-missile-crisis-nuclear-vault/2023-02-16/jupiter-missiles-and-endgame-cuban>
3. Burr W., Nuti L., The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part II: Sealing the Deal with Italy and Turkey, in «National Security Archive», URL: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/cuban-missile-crisis-nuclear-vault/2023-04-20/jupiter-missiles-and-cuban-missile>
4. Danyliuk I., Dyplomatiiia Sviatoho Prestolu (Vatykanu) u vyrishenni Karybskoi kryzy [Diplomacy of The Holy See in Solving the Caribbean Crisis], in «Amerykanska istoriia ta polityka», 2018, № 5, s. 153-162.
5. Department of Defense Briefing Book, Mr. Gilpatrics Visit to Rome 11-12 February 1963, n.d., Secret, with draft background papers on Garibaldi proposal and submarine propulsion assistance attached, in W. Burr, L. Nuti, The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part II, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/30184-document-14-department-defense-briefing-book-mr-gilpatrics-visit-rome-11-12-february>
6. Excerpts from Antonio Mariani, La 36^a aerobrigata interdizione strategica. Il contributo italiano alla guerra fredda, in W. Burr, L. Nuti, The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part II, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/30213-document-43-excerpts-antonio-mariani-la-36a-aerobrigata-interdizione-strategica-ilTrachtenberg> M., A Constructed Peace, New Jersey, Princeton University Press, 1999, 424 p.
7. Fanfani Diary Entry, 16 January 1963, in W. Burr, L. Nuti, The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29790-document-18-fanfani-diary-entry-16-january-1963>
8. Fanfani Diary Entry, 17 January 1963 (excerpt), in W. Burr, L. Nuti, The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29792-document-20-fanfani-diary-entry-17-january-1963-excerpt>
9. Letter, Secretary of Defense McNamara to Defense Minister Giulio Andreotti, 5 January 1963, Secret, in W. Burr, L. Nuti, The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29783-document-11-letter-secretary-defense-mcnamara-defense-minister-giulio-andreotti-5>
10. Mariani A., La 36^a aerobrigata interdizione strategica. Il contributo italiano alla guerra fredda [The 36th Strategic Interdiction Air Brigade. The Italian Contribution to the Cold War], Roma, Rivista Aeronautica, 2022, 368 p.
11. McGeorge Bundy memorandum, «Last Conversation with the President before NATO Meeting of December 1962», 13 December 1962, Top Secret, in W. Burr, L. Nuti, The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29777-document-5-mcgeorge-bundy-memorandum-last-conversation-president-nato-meeting>
12. Memorandum of Conversation, Minister of Defense of Italy, Mr. Andreotti, Secretary McNamara, and Assistant Secretary Nitze, 13 December 1962, Secret, in W. Burr, L. Nuti, The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29778-document-6-memorandum-conversation-minister-defense-italy-mr-andreotti-secretary>
13. Memorandum of Conversation, «Modernization of Nuclear Missiles in Italy and the Mediterranean», 16 January 1963, with State Department routing slip attached, Secret, in W. Burr, L. Nuti, The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29789-document-17-memorandum-conversation-modernization-nuclear-missiles-italy-and>
14. Memorandum on Fanfani-Kennedy understanding, 17 January 1963, with cover note by McGeorge Bundy, Top Secret, in W. Burr, L. Nuti, The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29793-document-21-memorandum-fanfani-kennedy-understanding-17-january-1963-cover-note>
15. Mikieladze V., Polityka yevropeiskykh soiuzykiv SShA shchodo rozviazannia Karybskoi kryzy: istoriografiiia pytannia [The Policy of the European Allies of the United States Regarding the Resolution of the Caribbean Crisis: a Historiography of the Issue], in «Mizhnarodni zviazyky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky», 2013, vyp. 22, s. 337-356.
16. Mikieladze V., Vidnosyny mizh SShA ta yikh soiuzykamy po NATO v haluzi yevropeiskoi bezpeky (1958-1961 rr.) [Relations between the United States and its NATO allies in the field of European security (1958-1961)], in «Mizhnarodni zviazyky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky», 2014, vyp. 23, s. 146-170.
17. Nash P., The Other Missiles of October: Eisenhower, Kennedy, and the Jupiters 1957-1963, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1997, 232 p.
18. Nuti L., Italy and the Nuclear Choices of the Atlantic Alliance, 1955-63, in B. Heuser, R. O'Neill (ed.s.), «Securing Peace in Europe», Hampshire, Palgrave Macmillan, 1992, p. 222-245.

19. Nuti L., La sfida nucleare. La politica estera italiana e le armi nucleari, 1945-1991 [The Nuclear Challenge. Italian Foreign Policy and Nuclear Weapons, 1945-1991], Bologna, Il Mulino, 2007, 256 p.
20. State Department circular telegram 1250 to U.S. Embassy Rome et al., 18 January 1963, Secret, in W. Burr, L. Nuti, The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29797-document-25-state-department-circular-telegram-1250-us-embassy-rome-et-al-18-january>
21. Trachtenberg M., A Constructed Peace, New Jersey, Princeton University Press, 1999, 424 p.
22. U.S. Embassy to Italy telegram 936 to State Department, 26 October 1962, Secret, in W. Burr, L. Nuti, The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29773-document-1-us-embassy-italy-telegram-936-state-department-26-october-1962-secret>
23. U.S. Embassy Italy telegram 1451 to State Department, 22 January 1963, Secret, in W. Burr, L. Nuti, The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis, 60 Years Ago. Part I, URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/29799-document-27-us-embassy-italy-telegram-1451-state-department-22-january-1963-secret>